

GLOBALLASHUV DAVRIDA QADRIYATLARNI ASRASH MASALASI

Malohat Xidirova

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

xidirovamalohat848@gmail.com

Yursunova Nafisa Yuldosh qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

pedagogika yo'nalishi 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18966071>

Annotatsiya. Globallashuv sharoitida turli madaniyatlar aralashuvi natijasida ayrim urf-odatlar, an'analar va ma'naviy qadriyatlarning zaiflashish xavfi kuchaymoqda. Ushbu maqolada hozirgi zamonaviylashuv davrida qadriyatlarni asrash, ularni saqlab qolish, milliy va umumbashariy qadriyatlarning ahamiyati haqida tushuncha berish, yoshlar ongida ularni mustahkamlash hamda ma'naviy tarbiyani kuchaytirishning muhim yo'nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: qadriyat, globallashuv, urf-odat, madaniyat, an'analar, ma'naviy qadriyat, milliy qadriyat, umumbashariy qadriyat, ma'naviy tarbiya, ma'naviy meros, ommaviy madaniyat.

Kirish

Bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuv jarayoni tobora kuchayib, barcha sohalarga, jumladan, iqtisodiyot, siyosat, madaniyat va ma'naviy hayotga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Globallashuv insoniyat rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birgalikda, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar va ma'naviy merosga nisbatan turli xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, ommaviy madaniyatning keng tarqalishi natijasida ayrim yoshlar ongida milliy qadriyatlarga befarqlik, o'ziga nisbatan loqaydlik, mas'uliyatsizlik kabi holatlar sezilmoqda.

Shu sababli globallashuv sharoitida milliy va umumbashariy qadriyatlarni asrash, ularni yosh avlod ongiga singdirish hamda ma'naviy tarbiyani kuchaytirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Qadriyatlar jamiyatimizning ma'naviy tayanchi bo'lib, insonni ezgulikka, vatanparvarlikka, rivojlanishga, millat hamda jamiyat rivojiga o'z hissasini qo'shishga, oila va jamiyat oldidagi mas'uliyatni his etishga chorlaydi. Demak, qadriyatlarni saqlab qolish va rivojlantirish orqali millatning kelajagini mustahkamlash mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yangi O'zbekistonni barpo etishda va kelajagini yanada rivojlantirish uchun ma'naviy immunitetning qanchalar muhim ekanligiga alohida e'tibor qaratib quyidagi fikrlarni yozadi: "Bugungi shiddatli, o'ta murakkab zamon shuni ko'rsatmoqdaki, bu borada faqat ta'lim-tarbiya tizimining o'zi mavjud ma'naviy tahdidlarga qarshi turolmaydi. Bu masalaga butun jamiyatning kuch va imkoniyatlarini safar-bar etmas ekanmiz, kutilgan natijaga erisholmaymiz. Chunki bugungi kunda bolalarimizni ota-ona, bog'cha, maktab yoki institut emas, aksariyat hollarda qo'lidagi telefon "tarbiyalamoqda".

Afsuski, ana shu kichkinagina telefon endi oddiy aloqa vositasi emas, ko'pincha yot mafkurani targ'ib etadigan katta qurolga, zo'ravonlik, yovuzlik "virusi"ni tarqatadigan manbaga aylanmoqda"[1].

O'zbekiston jamiyati tarixida turli davrlarda siyosatda unga nisbatan qarash va yondashuvlar turli xil bo'lib kelganligini ko'ramiz. Bugungi kunda ham dunyoda kechayotgan global o'zgarishlar davrida milliy ma'naviy meros va qadriyatlarga nisbatan qarash bir xil emas.

Xatto mamlakatimiz olimlari va ayrim yoshlar qarashlarida ham milliy “ma’naviy meros”, “milliy qadriyatlar” hamda “ma’naviyat”ni tushunish turlicha bo’lib qolmoqda. Hatto kimdir ma’naviyatni, ma’naviy merosni O‘zbekiston jamiyati taraqqiyotidagi ta’sirini e’tirof etsa, kimdir ma’naviy qadriyatlarga inson erkinligini, ularning huquq va manfaatlarini cheklovchi omil sifatida talqin etish holatlari mavjudligini hisobga olish zarur. Bu qanchalik asosga ekanligini o‘ylab ko‘rish maqsadga muvofiq. Ko‘p hollarda ayniqsa yoshlarning ma’naviyatini shakllanishida va uning jamiyat taraqqiyotidagi ta’sirini hisobga olishda ma’naviyatni ajdodlar va keksa avlod tomonidan shakllantirilgan hamda yoshlar ongi hamda tafakkuriga, hayot tarziga zo‘rlab kiritilayotgan ma’naviy meros ko‘rinishi sifatida tushunish yoki tushuntirishga bo‘lgan urinish holatlari kuzatilayotganligini ta’kidlash lozim [2].

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning ma’naviyatiga hamda ta’lim- tarbiyasiga ijobiy namuna sifatida o‘zida milliy qadriyatlar, odob-axloq, diniy tarbiya va shu kabi muhim masalalarni o‘zida mujassamlashtirgan “Imomning maneken qizi” asarini misol qilib keltirishimiz mumkin. “Imomning maneken qizi” — turk yozuvchisi Omina Shenliko‘g‘li tomonidan yozilgan, zamonaviy hayotdagi imom oilasidagi ma’naviy inqiroz va tarbiya masalalarini chuqur tahlil qiladigan ijtimoiy- diniy roman hisoblanadi.

“Imomning maneken qizi” zamonaviy jamiyatda yosh avlodning duch keladigan ma’naviy va axloqiy muammolarini ko‘rsatuvchi va ogohlantiruvchi asar hisoblanadi. Omina Shenliko‘g‘li bu roman orqali ayollarning jamiyatda o‘zining o‘rnini topishda hamda ma’naviy qoloq bo‘lib qolmasligi uchun ilmi hamda ma’naviyatli bo‘lishning ahamiyatini yaqqol ko‘rsatib beradi. Roman shuni ta’kidlaydiki, haqiqiy erkinlik G‘arb dunyosidagi “erkinlik”da emas, balki islomiy qadriyatlarga sodiqlikda yotadi. Asar ota-onalarning farzandlariga berilgan islomiy-diniy tarbiya va sabr-toqatning kuchini, shuningdek, yosh avlodlarning zamonaviy fitnayu fisq-fasodlarga qarshi turish yo‘llarini ko‘rsatadi. Bu kitob o‘quvchilarga haqiqiy baxt va tinchlik-osoyshtalikni faqat dinga bo‘lgan e’tiqodda topish mumkinligini anglatadi. Fotima yoshligidan ko‘p kitob o‘qigan, butun Qur’onni yod olgan bo‘lsada, o‘z oilasining moliyaviy sharoitidan norozilik bildiradi. U o‘z harakatlarini otasidan yashiradi lekin Yoqub imom o‘z qiziga bo‘lgan cheksiz sabri va ishonchi so‘nmaydi va bu asar davomida muhim ahamiyatga ega. U o‘z qizining noto‘g‘ri yo‘lga kirganini bilib tursa ham, unga bergan tarbiyasiga ishonadi va uning o‘zgarib qaytishini sabrlik bilan kutadi. Fotimaning ruhiy holati zamonaviy yoshlarning ma’naviy inqirozi va nafs bilan kurashuvini aks ettiradi. Uning "erkinlik" izlab qilgan harakatlari aslida uni qullikka yetaklaydi. Asardagi Fotimaning hayotidagi tarbiyaning ta’siri shundaki, uning yoshlikdan olgan diniy tarbiyasi va bilimlari, sevib o‘qigan islomiy kitoblaridan olgan ma’naviy va diniy bilimlari shunchalik chuqurki, unga qiyinchiliklar paytida unga qaytdi va to‘g‘ri yo‘lni topishga yordam berdi [3].

Muhokama

Globallashuv jarayoni bugungi kunda insoniyat hayotining deyarli barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda va jamiyat taraqqiyotiga turli yo‘nalishlarda sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Bu jarayon dunyo mamlakatlari o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, ilmiy va madaniy aloqalarning kengayishi, axborot almashinuvining tezlashishi hamda texnologik taraqqiyotning jadallashuvi bilan tavsiflanadi. Globallashuv natijasida davlatlar o‘rtasidagi chegaralar nisbatan ochiq tus olib, hamkorlikning yangi shakllari yuzaga kelmoqda. Natijada xalqaro savdo rivojlanib, zamonaviy texnologiyalar almashinuvi kuchayib, ilm-fan taraqqiyoti yanada jadallashmoqda. Bu esa insoniyatning umumiy taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Biroq globallashuv jarayonining faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanib qolmaydi. U ayrim hollarda milliy madaniyat, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar tizimiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, madaniy globallashuv jarayonida turli xalqlarning turmush tarzi, qadriyatlari va dunyoqarashlari o'zaro aralashib boradi. Natijada ayrim milliy qadriyatlar asta-sekin zaiflashishi yoki o'zining dastlabki mazmun-mohiyatini yo'qotishi ehtimoli yuzaga keladi. Shu sababli globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlash, tarixiy meros va madaniy an'analarni asrab-avaylash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi davrda ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar globallashuvning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida dunyoning turli hududlarida yaratilayotgan madaniy mahsulotlar, turmush tarzi namunalari va g'oyalar juda qisqa vaqt ichida butun dunyoga tarqalmoqda. Kino, musiqa, reklama, moda hamda turli ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar ongiga yangi qarashlar va hayotiy qadriyatlar singdirilmoqda. Albatta, bu jarayonning ham ijobiy, ham salbiy tomonlari mavjud.

Ijobiy tomoni shundaki, yoshlar turli madaniyatlar bilan tanishish, yangi bilim va tajribalarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Salbiy tomoni esa ayrim hollarda yoshlarning milliy qadriyatlarga nisbatan loqayd bo'lib qolishi, o'z xalqining urf-odat va an'alariga yetarlicha e'tibor bermasligi bilan namoyon bo'lishi mumkin.

Ayrim yoshlar zamonaviy madaniy oqimlar ta'sirida milliy qadriyatlarni eskirgan yoki zamonga mos kelmaydigan hodisa sifatida qabul qilishi ham kuzatilmoqda. Bu esa ularning o'z tarixiy ildizlaridan uzoqlashishiga, milliy o'zlikni anglash darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin. Holbuki, milliy qadriyatlar har qanday xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy boyligi va madaniy merosining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular asrlar davomida shakllanib, avloddan-avlodga o'tib kelgan ijtimoiy, axloqiy va madaniy mezonlarni o'zida mujassam etadi.

Shu sababli bugungi kunda milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va yosh avlod ongiga singdirish nafaqat oila yoki ta'lim muassasalarining, balki butun jamiyatning muhim vazifasiga aylanib bormoqda. Chunki ma'naviy jihatdan yetuk, milliy o'zligiga sodiq bo'lgan yosh avlodgina jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlay oladi. Milliy qadriyatlar insonning ma'naviy dunyosini boyitib, unda vatanparvarlik, insonparvarlik, hurmat-ehtirom, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantiradi.

Milliy qadriyatlarni saqlab qolish va rivojlantirishda eng avvalo oilaning o'rni nihoyatda muhimdir. Chunki bola hayotdagi ilk bilim, tarbiya va hayotiy tajribani aynan oilada oladi. Ota-onaning farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabati, ularning shaxsiy namunasi, oiladagi muhit va an'alar bolaning dunyoqarashi shakllanishida katta rol o'ynaydi. Agar oilada milliy qadriyatlar hurmat qilinsa, urf-odatlar e'zozlanib, tarixiy meros qadrlansa, bola ham tabiiy ravishda shu ruhda tarbiyalanadi. Aksincha, agar oilada ma'naviy muhit sust bo'lsa, farzandning milliy qadriyatlarga nisbatan befarq bo'lib ulg'ayish ehtimoli ortadi.

Ta'lim tizimi ham yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab va oliy ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirish vazifasini ham bajaradi. O'quv jarayonida milliy tarix, madaniyat, adabiyot va san'atga oid bilimlarni chuqur o'rgatish orqali yoshlarning o'z milliy merosiga nisbatan hurmati ortadi. Ayniqsa, dars jarayonida milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi misollar, tarixiy shaxslar faoliyati, buyuk allomalar merosi haqida ma'lumot berish yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida vatanparvarlik, milliy g'urur va fuqarolik mas'uliyati kabi tuyg'ularni shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, uchrashuvlar, davra suhbatlari va tarbiyaviy mashg'ulotlar samarali natija beradi.

Yoshlar o'z xalqining boy tarixiy merosi, buyuk allomalari va milliy qadriyatlari bilan yaqindan tanishgan sari ularda milliy o'zlikni anglash hissi kuchayib boradi.

Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlab qolishning yana bir muhim yo'li — bu ularni zamonaviy shakllarda targ'ib qilishdir. Masalan, milliy madaniyat, urf-odatlar va an'analarni internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino, san'at va ommaviy madaniyat vositalari orqali targ'ib qilish katta ahamiyatga ega. Agar milliy qadriyatlar zamonaviy uslublarda yoshlar ongiga yetkazilsa, ular bu qadriyatlarni yanada chuqurroq qabul qiladi.

Natija

Globallashuv jarayoni insoniyat uchun katta imkoniyatlar yaratishi bilan birga, milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning zaiflashish xavfini ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli milliy va umumbashariy qadriyatlarni asrash, ularni yoshlar ongiga singdirish va ma'naviy tarbiyani kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Qadriyatlarni saqlab qolishda oila, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari hamda jamiyatning barcha qatlamlari birdek mas'ul bo'lishi lozim. Faqatgina shunday yondashuv orqali milliy o'zlikni anglash, ma'naviy merosni asrab-avaylash va kelajak avlodga boy qadriyatlarimizni yetkazish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, har bir inson qadriyatlarni asrashni o'zidan boshlashi kerak deb o'ylayman. Chunki jamiyat oiladan, oila esa har bir insondan boshlanadi. Agar biz o'z tilimizni hurmat qilsak, urf-odatlarimizni qadrlasak va ajdodlarimiz merosiga befarq bo'lmasak, qadriyatlarimiz hech qachon yo'qolmaydi. Ayniqsa, yoshlar internet va zamonaviy yangiliklardan foydalanar ekan, o'z milliy o'zligini ham unutmasligi kerak. Shunda globallashuv biz uchun xavf emas, balki imkoniyatga aylanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, globallashuv jarayoni dunyo taraqqiyotini tezlashtirgan bo'lsa-da, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analar zaiflashishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun milliy va umumbashariy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yosh avlod ongiga singdirish hamda ma'naviy tarbiyani kuchaytirish muhim vazifalardan biridir. Qadriyatlarni saqlashda oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning barcha qatlamlari hamkorlikda faoliyat olib borishi zarur.

Zero, qadriyatlarni asrash millatning ma'naviy yuksalishi va kelajak taraqqiyotining mustahkam poydevori hisoblanadi. Menimcha, qadriyatlarni asrash bu faqat katta mavzu emas, balki har birimizning kundalik hayotimizga bog'liq masaladir. Agar biz kattalarga hurmat, kichiklarga izzat ko'rsatishni unutmasak, o'z tilimizda erkin va faxr bilan so'zlasak, milliy an'analarimizni davom ettirsak, qadriyatlarimiz yashaydi. Qadriyatlarni saqlash uchun alohida sharoit emas, balki samimiy niyat va mas'uliyat kerak. Shunda biz nafaqat o'zligimizni saqlab qolamiz, balki kelajak avlodga ham mustahkam ma'naviy meros qoldiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir. -(Toshkent, 2021. 9-bet).[1]
2. Ibodulla Ergashev va Barhayotjon Abdullayev. “Milliy ma'naviy meros va qadriyatlar mustaqil taraqqiyoti hamda yuksalish omili” (Ilm-Ziyo-Zakovat, 2023. 30-bet)[2]
3. Omina Shenliko'g'li “Imomning maneken qizi” asari (Hilol Nashr, 2021)
4. “Imomning maneken qizi” - Omina Shenliko'g'li romani haqida (badiiy.uz, 2025)
5. Dilbar, K., Toshmurodova, M., Anormatovna, N. Y., Kazakovna, K. M., Babajanova, F. F., & Yusufvna, S. D. (2024, December). Quantitative Analysis and Algorithmic Enhancement of Semantic Coherence in Multi-domain Automated Information Processing

Systems. In Conference on Internet of Things and Smart Spaces (pp. 128-139). Cham: Springer Nature Switzerland.

6. Xidirova, M. Q., & Raxmonqulova, D. D. (2025). TA'LIM TASHKILOTLARIDA RAHBARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI. Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal, 3(2), 72-75.